

LATVIEŠU MŪZIKA ĀRZEMĒS

OLAFA ILZIŅA UN CITU LATVIJAS VIJOLNIEKU TRIMDAS CEĻŠ

Inese Žune

Otrais pasaules karš Latvijas vijolmākslai nesa lielus zaudējumus. Vācu geto gāja bojā talantīgais vijolnieks un Latvijas Konservatorijas pedagogs Ādolfs Mecs (1888–1943), viņa audzēkne, izcilā jaunā vijolniece Sāra Rašina (1920–1941) un citi ebreju mūziķi. Bailēs no sarkanā terora kara beigās Latviju atstāja ap 200 000 iedzīvotāju, kuru vidū bija liela daļa latviešu intelligences, tai skaitā arī redzamākie vijolnieki – Latvijas Konservatorijas un tautas konservatoriju pedagogi, orķestru mūziķi un atzīti solisti: Arvids Norītis (1902–1981 Zviedrijā), Voldemārs Rušēvics (1907–1995 ASV), Jānis Kalējs (1912–1973 Kanādā), Alfrēds Dunkels (1907–1982 Zviedrijā), Imants Gleške (1914–1993 ASV), Bruno Čuncīņš (1894–1978 ASV), Eduards Eihe (1900–1967 ASV), Kārlis Vestens (1899–1978 Zviedrijā), Alberts Bērziņš (1893–1970 Zviedrijā), Verners Taube (1894–1974 ASV), Rūdolfs Miķelsons (1905–1993 ASV), Alfrēds Zīverss (1903–1984 ASV), Viktors Ziedonis (1923–1995 ASV), Eduards Vīnerts (1899–1981 ASV), Georgs (Džordžs) Lapensons (1920–2000 ASV), Voldemārs Skulte (komponistu Ādolda un Bruno brālis, 1907–1997 ASV), Andrejs Lindbergs (arī gleznotājs; pianista un diriģenta Jāzepa Lindberga brālis, 1919–2001 ASV) u. c. Latviju atstāja turpat divas trešdaļas no tās vijolnieku paaudzes, kas izglītojusies Latvijas Konservatorijā un bija savas mākslas zenītā.

Šajā rakstā par Latvijas vijolnieku trimdas ceļiem īpaša vieta atvēlēta pirmskara Latvijas jaunākajai vijolspēles zvaigznei Olafam Ilziņam. Pētījuma tapšanā izmantoti materiāli, kas glabājas Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā (tai skaitā Ērika un Margaritas Biezaišu veidotajā latviešu mūzikas krātuvē), kā arī Latvijas Konservatorijas un Latvijas Nacionālās operas fondos Latvijas Valsts arhīvā. Bez tam izmantoti vijolnieka Olafa Ilziņa personīgā arhīva materiāli, Ņujorkas latviešu komponista, diriģenta un dziedātāja Guntara Geduļa intervija ar vijolnieku, kas 2004. gadā pēc mana lūguma tapusi O. Ilziņa dzīves vietā Venecuēlā, dažādu gadu Latvijas un ārzemju preses publikācijas u. c. avoti.

Latvijas vijolnieku darbība bēgļu nometnēs

Otrā pasaules kara beigās, riskējami ar dzīvību, daudzi bēgļi devās pāri vētras sabangotajai jūrai uz Zviedriju, pārējiem par pirmo patvēruma zemi kļuva Vācija, Austrija vai Dānija. Līdz ar kara pēdējām dienām un bēgļu saplūšanu nometnēs sarosījās kultūras dzīve, jo cilvēki gribēja ne tikai izdzīvot, bet arī rakstīt, gleznot, komponēt, muzicēt – darīt to, kas bija viņu dzīves saturs un ar ko viņi bija auguši un pilnveidojušies brīvajā Latvijā. Kazarmu un baraku pilsētiņās, spītējot svešumam un liktenim, elektrības

un gāzes ierobežojumiem, kurināmā trūkumam, plānajai iztikai, viņi centās dzīvot Latvijas dzīvi arī šajos apstākļos – par to vēsta, piemēram, laikraksta *Latvija* 1947. un 1948. gada publikācijas [1; 11].

Šlēsvigas-Holšteinas apgabals kļuva par vienu no visblīvākajiem bēgļu centriem, kurā bija apmēram 36 latviešu nometnes. Vairākās no tām sāka veidoties profesionālu mākslinieku grupas, lai sniegtu koncertus nometņu iemītniekiem un sabiedroto armijas karavīriem. Viņus nebaidīja ne aukstās, nekurinātās zāles, ne satiksmes grūtības, jo pāri visam bija vēlēšanās pierādīt sev un citiem, ka mūzikas māksla, kas tik koši plauka pirmskara Latvijā, ir spoža un tās kopēji nedomā padoties.

Vijolnieks Imants Gleške Šlēsvigā-Holšteina satika latviešu mūziķus Ingu Nārunu, Faniju Vīksni, Olgu Skudru un kopā ar viņiem uzsāka aktīvu koncertdarbību, vēlāk I. Gleške uzstājās ar pianistiem Margaritu Delli, Albertu Jērumu un Laimoni Lāci, daudz koncertējot arī Vācijas baznīcās.

1946. gadā Augsburgas latviešu bēgļu nometnē trīs jauni mūziķi – vijolnieks Viktors Ziedonis, čellists Dzidris Treimanis un pianists Eižens Freimanis – dibināja ansambli ar nosaukumu *The Latvian Trio* (Latviešu trio); tas sniedza koncertus sākumā galvenokārt amerikāņu virsnieku klubos, vēlāk arī latviešu nometnēs. Ar savu daudzpusīgo repertuāru trio paspēja iekarot vietu arī Vācijas mūzikas dzīvē.

Par lielu latviešu sabiedrisko un kultūras centru pēckara gados kļuva Lībeka, kur bija ap 6 000 Latvijas bēgļu, viņu vidū arī latviešu mūzikas lielākā autoritāte Jāzeps Vītols. Tieši šeit savu darbību atjaunoja Latviešu stīgu kvartets – Arvīds Norītis, Voldemārs Rušēvics, Eduards Vīnerts un Atis Teihmanis; ansambļa pirmais koncerts notika 1945. gada 17. jūnijā, un vēlāk tas sniedza vairāk nekā simtu koncertu gadā, uzstājoties arī Hamburgas, Ķelnes un Brēmenes radiofonos.

Kvartets atsvaidzināja vai no jauna iestudēja V. A. Mocarta, E. Grīga, L. van Bēthovena, J. Brāmsa, F. Šūberta, R. Šūmaņa un D. Šostakoviča darbus. Nometņu dzīves apstākļos izauga kameransambļis, kas guva spožus panākumus angļu pakļautībā esošajā Ziemeļvācijā un rada iespējas koncertēt arī Zviedrijā, Dānijā, Anglijā un Īrijā. Šim ansamblim velītās atzinības iedvesmots, Jāzeps Vītols atjaunoja pēc atmiņas sava Stīgu kvarteta pirmās vijoles partiju, kas kara laikā bija nozaudēta, tādējādi viņa kompozīcija no jauna ieņēma nozīmīgu vietu izcilās mūziķu vienības repertuārā.

Jaunus opusus latviešu kvartetam trīmdā radīja arī Jānis Mediņš (Pirmais stīgu kvartets) un Jānis Kalniņš (*Improvizācijas par divām latviešu tautas dziesmām* un Stīgu kvartets *gis moll*) [9].

Kad A. Teihmanis kļuva par Freiburgas mūzikas augstskolas mācībspēku, čellista vietu kvartetā ieņēma Alfrēds Ozoliņš. Reizēm ansamblī iesaistījās pianists Hugo Štrauss, papildinot to līdz klavieru kvintetam. V. Rušēvics, H. Štrausa pavadīts, bieži muzicēja arī kā solists; cita starpā viņš sniedza vijoļvakaru Lībekas Egīdija zālē 1946. gada 18. maijā.

Tieši šajā laikā latviešu vijoļliteratūru bagātināja nozīmīgs opuss. Tas ir ievēribas cienīgs fakts, jo kopš Jāzepa Mediņa 1911. gadā radītā Vijoļkoncerta ilgus gadus šajā žanrā nekas mākslinieciski pilnvērtīgs nebija sacerēts

(ja neņem vērā Jūlija Sproģa *meistarojumus* 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē). 1948. gada 20. maijā latviešu komponistu simfoniskajā koncertā Lībekā vijolnieks Jānis Kalējs kopā ar Lībekas simfonisko orķestri pirmatskaņoja 1945./46. gadā Vācijā komponēto Jāņa Kalniņa Vijoļkoncertu *fis moll*, kas veltīts vijolniekam O. Ilziņam; pie diriģenta pulsts bija pats autors.

Jānis Cīrulis rakstīja: *Visa atzinība solistam Jānim Kalējam, kas nebija taupījis pūles, lai veiktu atbildīgo uzdevumu nepilnos pāris mēnešos. Vijoles partija nav ne vieglu roku, ne arī vieglu prātu ņemama, bet to mākslinieks veidoja ar drošu tehnisku un muzikālu noblesī, apliecinādams lielu soli uz priekšu savā mākslinieciskajā attīstībā* [2].

Kopā ar dzīvesbiedri, pianisti Felicitu Maizīti-Kalēju, vijolnieks Jānis Kalējs sniedzis daudzus solokonzertus vai visos Vācijas nostūros, ar panākumiem spēlējot latviešu nometnēs, radiofonos, angļu karavīriem un vācu publikai.

Latviešu mūzikas centrs veidojās arī Oldenburgā, kuras mākslinieku saime 1945. gada vasarā bija izvirzījusi un īstenojusi mērķi uzvest operas latviešu valodā. Vijolnieks Voldemārs Skulte te aktīvi muzicēja orķestros, uzstājās ar solo priekšnesumiem un bija jaunās operas trupas dekorators. Oldenburgā un tās apkārtnē koncertēja arī Andrejs Lindbergs, kurš galvenokārt darbojās kā vijolnieks baletsolista Paula Fībiga trupā. 1946. gada pavasarī Oldenburgas latviešu operā iesaistījās Verners Taube un viņa vieglās mūzikas orķestra lielākā daļa. Plašu atsaucību te guva arī vijolnieka Rūdolfa Miķelsona koncerti.

40. gadu beigās un 50. gadu sākumā vairumam latviešu bēgļu nācās izceļot no Vācijas uz citām zemēm. Viņi apmetās uz dzīvi apmēram 20 valstīs; lielākās latviešu kolonijas veidojās ASV, Kanādā, Austrālijā, Lielbritānijā, Vācijā un Zviedrijā.

Venecuēlu par savu mītnes zemi izvēlējās viena no pirmskara Latvijas atskaņotājmākslas spožākajām jaunajām zvaigznēm, vijolnieks Olafs Ilziņš, un tāpēc arī par viņa gaitām līdz šim bija zināms maz: O. Ilziņa darbība nenonāca trimdas preses redzeslokā, viņa vārdu neatradīsim arī Edgara Andersona veidotajā *Latvju enciklopēdijā 1962–1982*, lai gan 1951. gadā Arveda Švābes rediģētajā *Latvju enciklopēdijā* šis mūziķis vēl pieminēts [8, 790].

Olafs Ilziņš brīvajā Latvijā un okupāciju laikā

Olafs Ilziņš dzimis Rīgā, 1923. gada 5. jūlijā plkst. 18³⁰. Viņa tēvs Aleksandrs Ilziņš (dzimis 1888. gadā Bauskā – miris 1953. gadā Buenosairesā, Argentīnā) agri izceļo no Latvijas un ilgus gadus ir inženieris pazīstamajā *Siemens* kompānijā. Olafa māte, pianiste Nadežda Ilziņa (pirmslaulības uzvārdā Dūdare), dzimusi 1890. gada 22. maijā Sanktpēterburgā. Šajā pilsētā viņa apgūst muzikālās izglītības pamatus, mācās konservatorijā un 1915. gadā absolvē profesora Aleksandra Vinklera (1865–1935) klavieru klasi; starp citu, pie šī paša pedagoga kādu laiku studējis arī Sergejs Prokofjevs. N. Ilziņa izceļas ar virtuozu spožu spēli, vēlāk viņa

N. Dūdare-Ilziņa ar dēlu 1929. gadā

Devīngadīgā vijolnieka Oļega Ilziņa koncerta programma

Rīgā atver savu klavierspēles privātstudiju un kļūst arī par četrgadīgā dēla klavierskolotāju. Pēc gada vecmāmiņa zēnam uzdāvina vijolīti, un viņš nospiež: *Ar vijoli es esmu lielāks, ar klavierēm mazāks, palikšu pie vijoles* [5].

Vijoļspēle Oļegam, kā viņu sauc bērnībā, padodas ārkārtīgi viegli, un jau kopš sešu gadu vecuma viņš piedalās publiskos koncertos, katru nedēļu uzstājas arī Latvijas radiofonā. Klavierpavadījumus vienmēr atskaņo brīnumbērna māte.

1931. gadā jauno talantu uzņem Latvijas Konservatorijas zemākajā kursā (parasti uzņēma audzēkņus no 13–15 gadu vecuma), un vijoļspēli viņš apgūst pie Ādolfā Meca, kurš baudījis Leopolda Auera un Ežēna Izaī skolu. Devīņu gadu vecumā O. Ilziņš publiski atskaņo Šarla Berio Pirmo un Devīto vijoļkoncertu.

Jau 1934. gadā topošais vijoļnieks iestājas Latvijas Konservatorijas augstākajā kursā, viņa pedagogs ir šīs mācību iestādes pirmais absolvents Arvīds Norītis. Pēdējos studiju gados O. Ilziņš saņem Latvijas Republikas prezidenta stipendiju un 1940. gada pavasarī absolvē augstskolu ar izcilību.

Tieši O. Ilziņu Latvijas Ārlietu ministrija un Padomju Savienības vēstniecība izraugās par solistu svētku koncertam, kas veltīts P. Čaikovska simtajai dzimšanas dienai. Volfgangs Dārziņš recenzijā atzīmē: *Par jaunā vijoļnieka nākotni nenākas šaubīties, katrā ziņā tā sola vislielākās izredzes.*

Kaut Ilziņš tikai nule kā sāk savu mākslinieka karjeru, tā kalpībā ir jau vispusīga, pat virtuozu un pār visām lietām tīra tehnika, tā īpašumā – vērienīga mākslinieka iezīmes [3].

Olafa Ilziņa tehnikas spožums izraisa apbrīnu, viņš daudz koncertē, gadā sniedzot vismaz četras soloprogrammas, turklāt visi koncerti pēc publikas pieprasījuma jāatkārto divas reizes, tie vienmēr piesaista arī mūzikas kritiķu uzmanību.

Voldemārs Upenieks par O. Ilziņa uzstāšanos ar N. Paganīni vijolkoncerta lasījumu simfoniskajā koncertā Vērmanes dārzā raksta: *Tīri muzikālajā plāksnē šis skaņdarbs nekādas dziļākas vērtības uzrādīt nevar, toties tehniski viņš jo pateicīgs, un jaunais apdāvinātais vijolnieks viņu arī nospēlēja ar žilbinošu virtuoziātāti, rotaļīgi viegli veicot visas grūtības, brīžiem sakāpinot tempus līdz galējās iespējamības robežām. Apskaužamas dotības šim jaunajam māksliniekam un, šķiet, viņam pavērsies arī apskaužama karjera* [12].

Pēc O. Ilziņa koncerta 1943. gada 5. novembrī Universitātes aulā ar Paulu Šūbertu pie klavierēm, kur cita starpā izskan S. Franka vijolsonāte un N. Paganīni-V. Pšihodas Variācijas, Jēkabs Graubiņš atzīmē, ka *Olafa Ilziņa ceļš gan iet tik stāvu augšup, ka gandrīz katrā koncertā [...] var saskatīt jaunus sasniegumus. [...] Liekas, nemaldīsimies, saskatīdami nopietnus meklējumus skaņdarbu iekšējos saturos, aiz notīm slēptajos gaŗa dziļumos* [4].

Par to, ka O. Ilziņš ar katru jaunu uzstāšanos nostiprina savu māksliniecisko reputāciju, ir pārliecināts arī mūzikas dzīves vērtētājs Jānis Zālītis [14], savukārt Alfrēds Ozoliņš 1943. gadā raksta: *Ir nenoliedzami, ka Ilziņš, kā virtuozs, neskatoties uz viņa jaunajiem gadiem, ir ierindojams mūsdienu vijoles spēles labākajos. [...] viņa talants atļauj ticēt, ka klausīsīmies Ilziņu turpmāk ne tikai kā savas paŗa vijoles burvības apskurbuŗu vijolnieku, bet arī kā mūziķi, t. i., kā starpnieku starp skaņradi un klausītāju* [10].

Pēc studijām Latvijas Konservatorijā O. Ilziņam ir iespēja papildināties Vācijā (Potsdamā) pie slavenā vācu vijolnieka un pedagoga Georga Kūlenkampfa (*Georg Kulenkampff*, 1898–1948), kurŗ skolojies pie Joŗefa Joahima un vairākkārt ar koncertiem viesojies arī Rīgā (1929, 1931 un 1943).

1940. gada Latvijas Konservatorijas mācībbspēķi un absolventi.

1. rindā no kreisās: Viktors Stots, Ādolfs Skulte, Nikolajs Kreicbergs, Arvīds Daugulis, Pauls Sakss, Jāzeps Vītols, Alfrēds Ozoliņŗ, Pauls Šūberts, Ādolfs Mecs, Elizabete Francmane, Ludmila Gomane-Dombrovska, Veronika Asere; 2. rindā – Aleksandra Namniece, Irēna Sprinŗe, Hugo Štrauss, Jānis Vītoliņŗ, Arvīds Norītis, Pēteris Barisons, Oļģerts Ziverts, Nikolajs Vanadziņŗ, Aleksandra Vikmane, Lea Alperoviŗa, Alita Eglīte, Mērija Eiduka, Eduards Krūmiņŗ; 3. rindā – Voldemārs Priednieks, Olafs Ilziņŗ, Izaks Šķlars, Jānis Līcītis, Jānis Zicmanis, Viktors Vanags, Dāvids Skoks, Ēriks Mituzovs, Ērika Milzarāŗa, Anna Zade, Maija Plostniece, Aurēlija Zaķe

Olafs Ilziņš 1943. gadā

58

Programma Olafa Ilziņa pēdējam koncertam Latvijā

Kara laikā no 1941. līdz 1944. gadam O. Ilziņš ir Nacionālās operas (toreizējās Rīgas operas) orķestra mūziķu sarakstā, jo tas pasargā no iesaukšanas armijā, bet turpinās arī viņa solista karjera. Mākslinieks sniedz neskaitāmus koncertus Latvijā, muzicē arī Vācijas pilsētās Hamburgā, Brēmenē, Baireitā, Minhenē un Austrijā – Zalcburgā, Vīnē un Insbrukā. Visur viņš gūst publikas atsaucību un kritikas augstu vērtējumu.

Jau 1943. gadā, kad O. Ilziņš uzstājas Vācijā, G. Kūlenkampfs Berlīnes radio paziņo, ka šis mūziķis *ir vislielākais vijolspēles talants pēdējo 20 gadu laikā* [15], izcilas atsauksmes pēc viņa koncertiem lasāmas arī presē: *nevainojama un prasmes ziņā pārsteidzoša bija Bēthovena Vijoļkoncerta interpretācija* [..]. *Kurš vēl ir spējīgs panākt šī sarežģītā darba tik neatkārtojamo izpildījumu* [..] *ar tik dziļu un izcilu izpratni, kā to panāk Ilziņš*. [..] *arī Hamburgas radio orķestris aplaudēja jaunajam meistaram, tādējādi paužot sirsnīgu atzinību* [16].

Pēc O. Ilziņa uzstāšanās Zalcburgā avīze *Tageblatt* raksta: *Vakara solists Olafs Ilziņš spēlēja Brāmsa Vijoļkoncertu. Bija laiki, kad tas tika uzskatīts par "neizspēlējamu"* [..]. *Tikai ne latvietim Ilziņam, kura meistarība, tā sacīt, ir pašsaprotama. Nav ne mazāko šaubu, ka šis jaunais vijolnieks savā ceļā atvērs durvis uz visām lielajām Eiropas koncertzālēm. Viņa meistarība ir pārāka par parasto, viņa muzikalitāte ir iedzimta* [16; šo un iepriekšējo citātu tulkojusi Inese Žune].

Pēdējo koncertu Latvijā O. Ilziņš sniedz 1944. gada 21. septembrī, bet 2. oktobrī viņš jau pamet Rīgu.

1946. gadā Vācijā pēc koncerta.
Stāv: no kreisās ceturtais –
Jānis Kalniņš, piektais – O. Ilziņš

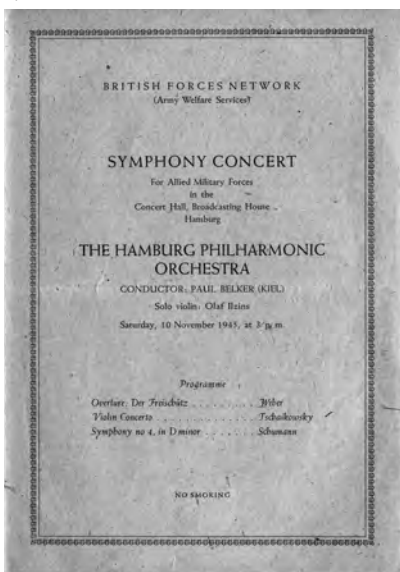

O. Ilziņa pēdējais koncerts Vācijā

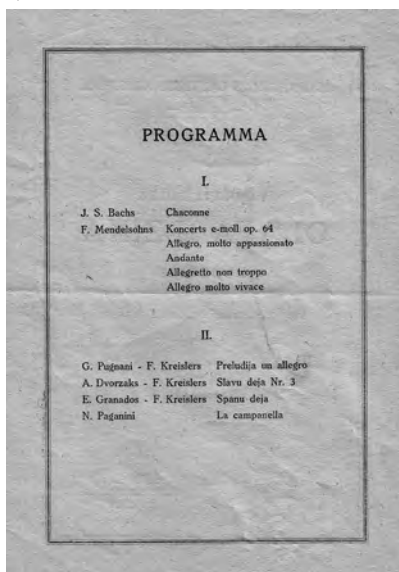
Kopā ar Jāņa Kalniņa vadīto mākslinieku grupu (kuru vācu valdība dēvēja *Betreuungstruppe Kalninsch*) O. Ilziņš līdz gada beigām piedalās vismaz 60 koncertos 15. latviešu divīzijai Rietumprūsijā, cita starpā atskaņojot arī J. Kalniņa 1944. gadā rakstīto miniatūru *Klusā stundā* [6, 283]. Vēlāk dejotāja Edīte Pfeifere, dziedātājs Teodors Brilts, O. Ilziņš un J. Kalniņš, kurš spēlē klavieru vai ērģeļu pavadījumus, Šlēsvigas-Holšteinas apgabalā sniedz daudzus koncertus sabiedroto armijas kareivjiem [6, 157].

O. Ilziņš uzstājas arī ar Hamburgas simfonisko orķestri un citiem orķestriem, kuru diriģents nereti ir J. Kalniņš.

1.

2.

1.
Programma Hamburgas orķestra
simfoniskajam koncertam (solists
O. Ilziņš)

2.
Programma Manheimas latviešu
komitejas organizētajam
vijoļvirtuozu Olafa Ilziņa
solokontertam

Olafa Ilziņa darbība Venecuēlā

1947. gada 13. decembrī O. Ilziņš kopā ar māti dodas uz Venecuēlu, koncertējot arī uz kuģa. Jau 1948. gada sākumā viņš Venecuēlā sniedz vairākus koncertus, kas nepaliek bez ievēribas. Laikrakstā *El Universal* 1948. gada 29. augustā (avīzes izgriezums glabājas O. Ilziņa personīgajā arhīvā) lasāma intervija ar vairākiem redzamiem venecuēliešu mūziķiem, kuri atzīst, ka latviešu mākslinieka ierašanās ir ieguvums. Viņu vidū ir arī Venecuēlas simfoniskā orķestra dibinātājs un pirmais vijolnieks Hebers Ernandess (*Géber Hernández*), kurš saka: *Es uzskatu, ka Olafs Ilziņš ir izcils mūziķis un viņam ir jāpaliek Venecuēlā, jo viņam ir teicamas zināšanas par vijoļspēli un viņš ir mūsu instrumentālās mūzikas cerība* (Ineses Krastiņas tulkojums). Tomēr Karakasā imigrantu vijolnieku uzreiz nepieņem. Līdz 1959. gadam viņš ir vijoļspēles profesors Barkisimento Mūzikas akadēmijā, šajā laikā koncertē un sniedz privāttundas arī ASV un Kanādā.

Barkisimento ir bagāta pilsēta, jo tai ir gan naftas, gan zelta atradnes. Izglītība ir par brīvu, un katram spēlētgribētājam bez maksas tiek izsniegts mūzikas instruments. Olafa māte te atver savu klavierspēles studiju, kuru ik gadu apmeklē ap 40 skolnieku.

1947. gadā kopā ar māti ceļā uz Venecuēlu

Venecuēlā ir savi likumi un kārtība, pie kuras jāpie-rod arī O. Ilziņam. Meitenes te reti sūta mācīties pie skolotāja vīrieša, tomēr latviešu vijolnieks iegūst vietējo uzticību, un puse no viņa audzēkņiem ir jaunas dāmas. Lai nu kā, bet stundu laikā durvīm jābūt plaši atvērtām pat tad, ja meitenēm līdzī ir kāds pavadonis. *Tad nu mācību iestādē valda brīnišķīgs caurvējš un vēl brīnišķīgāks troksnis*, atceroties šo laiku, smejas vijolnieks [15].

1954. gada septembrī Olafs Ilziņš dodas turnejā uz Kanādu, kur notiek vairāki viņa koncerti (3. septembrī Otavā un Hamiltonā, 8. septembrī – Toronto). Toronto O. Ilziņš atskaņo tur vēl nedzirdēto S. Prokofjeva *Sonāti f moll*, M. Ravela *Habanēru*, Dž. Tartīni *sonāti Velna trilleri*, M. Bruha *Skotu fantāziju*, K. Šimanovska *darbus (Noktirni un Tarantellu)* un N. Paganīni 14. kaprīzi L. Auera *pārlikumā vijolei un klavierēm*. Klausītāju rindās ir arī Mariss Vētra, kurš vēlāk raksta: *Bija, patiesi, lielisks koncerts, par kura smaguma punktu izvērtās jau minētā, tehniski un muzikāli ne ar ko citu nesalīdzināmā Prokofjeva sonāte (Opus 80). [..] Ilziņš nav virtuozs – žilbinātājs, bet mūziķis bez afektu tieksmēm. [..] No Latvijā pazītā un apbrīnotā brīnumbērna ir izveidojies pieaudzis, ļoti nopietns mākslinieks. Audzis viņa vijoles mīksta un dziedošais tonis, audzis ir arī izteiksmīgāks temperaments. [..] pārsteidz vienkāršība, ar kādu viņš uz sava instrumenta tik viegli uzvar visas tehniskās grūtības. [..] Sirsnīga un patīkama ir šī vienkāršība* [13].

Izcilas atsauksmes ir arī kanādiešu presē, piemēram, mūzikas recenzents Džordžs Kids (*George Kidd*) laikrakstā *The Telegram* 1954. gada 9. septembrī raksta: *Olafs Ilziņš, Latvijā dzimis vijolnieks, vakar vakarā pirmoreiz uzstājās Ītonas auditorijā [..] Mākslinieks pilnībā pārvalda savu instrumentu. Viņš spēlē ar apbrīnojamu sapratni par visu, ko dara [..] Viņš šķiet mākslinieks ar neierobežotām iespējām* [7; citāts sniegts Ineses Krastiņas tulkojumā].

Kopš 1959. gada Ilziņi dzīvo Karakasā, kur māte turpina savu privātpraksi, bet Olafam pamazām paveras plašs darbības lauks, tomēr katrs panākums viņam ir jāizcīna, apliecinot savas profesionālās spējas. Kā stāsta Venecuēlas vijolnieks un komponists Luis Moraless Banse (*Bance*), O. Ilziņš, kurš pirms tam spēlēja vien orķestra otro vijolu grupā, ievērtību guvis pēc gadījuma, kad nebija ieradies solists, kuram jāatskaņo P. Čaikovska Vijoļkoncerts, un latviešu māksliniekam lūdza glābt situāciju. Viņš to veica tik spoži, ka pēc tam visa muzikālā Karakasa par to vien runāja.

No 1964. līdz 1989. gadam latvietis O. Ilziņš ir Venecuēlas simfoniskā orķestra (*Orquesta Sinfónica Venezuela*) koncertmeistars. Viņa kolēģis, vijolnieks Čārlzs Svīrss (*Charles Sweers*) saka: *Ja man vienā vārdā vajadzētu raksturot Olafa Ilziņa mākslu, es teiktu – pārsteidzoša. Iepriekš tikai mazliet uzmetot acis, viņš varēja nospēlēt jebkuru klasiķa vai romantiķa koncertu, tāpat viņam vajadzēja pavisam maz laika, lai no galvas nospēlētu jebkuru jaundarbu. Neparasti ass analītiskais prāts viņā apvienojās ar spilgtu muzikālo talantu* [16].

Milagrosa Ilziņa, Kšištofs Pendereckis, Elžbeta Penderecka un O. Ilziņš 1976. gadā

No 1960. gada līdz 1980. gadam O. Ilziņš pasniedz vijoļspēli Hosē Anheļa Lamasa (*José Angel Lamas*) Nacionālajā mūzikas konservatorijā un Huana Hosē Landaetas (*Juan José Landaeta*) konservatorijā, kā arī darbojas Venecuēlas Centrālās universitātes mūzikas departamentā, kur vada studentu orķestri. 1965. gadā viņš ar izcilību (*cum laude*) absolvē Venecuēlas Centrālo universitāti psiholoģijas specialitātē.

No 1966. līdz 1975. gadam O. Ilziņš ir Venecuēlas Nacionālā kultūras un mākslas institūta orķestra koncertmeistars, viņam ir arī krietns skaits privātskolnieku, bet, neraugoties uz lielo darba slodzi, vijoļnieks ik dienu trīs četras stundas veltī sevis pilnveidošanai, jo īpaši atvaļinājumu laikā, kad aktīvi koncertē kā solists.

1976. gadā O. Ilziņš pirmatskaņo Kšištofa Penderecka *Capriccio* vijolei ar orķestri paša autora vadībā, un panākumi ir tik lieli, ka publika pieprasa šo skaņdarbu pilnībā atkārtot. Atzinīgus vārdus vijoļniekam velta arī pats komponists, aicinot *Capriccio* atskaņot viņa dzimtenē. Tā nu O. Ilziņš dodas koncertceļojumā uz Poliju, Dāniju un Spāniju.

O. Ilziņš ir arī vairāku Venecuēlas komponistu darbu pirmatklājējs: viņa repertuārā ir gan Manuela Leonsio Rodrigesa (*Manuel Leoncio Rodriguez*, 1870–1943) *Leģenda* (*Leyenda*), gan Huana Bautistas Plasas (*Juan Bautista Plaza*, 1896–1965) O. Ilziņam veltītais skaņdarbs *Diāna* (*Diana*) un Luisa Moralesa Bansas (*Luis Morales Bance*, 1945) mūsdienīgais un kontrastiem bagātais *Triptihs* (*Triptico*), gan citas kompozīcijas.

No 1971. līdz 1977. gadam Olafs Ilziņš spēlē Galsio (*Galzio*) klavieru kvartetā, tā sastāvā vēl ir altists Mario Meskoli (*Mario Mescoli*), čellists Nikolo Sapre (*Nikolae Sapre*) un pianists Konrado Galsio (*Conrado Galzio*). Ansamblis koncertē Venecuēlā, Brazīlijā, Argentīnā, Kolumbijā, ASV, Zviedrijā, Vācijā, Itālijā un toreizējā PSRS teritorijā – arī Lietuvā, Igaunijā un Latvijā. 1977. gadā, atgriezies no plašās turnejas, vijoļnieks kopā ar jau minēto L. M. Bansi dibina orķestri *Venecuēlas solisti* (*Solistas de Venezuela*) un rīko arī pats savus solovakarus.

1968. gada 29. septembrī Karakasā mirst O. Ilziņa māte – uzticamā viņa mūziķa ceļa līdzgaitniece, bet viņš nekļūst vientuļš, jo līdzās ir venecuēliešu izcelsmes dzīvesbiedre Milagrosa Pačeko Tepu, un viņu ģimenē aug dēls.

Līdzās vijoļspēlei O. Ilziņa aizraušanās Venecuēlā ir arī burāšana, kad viņa romantiskā dvēsele tā pa istam var izjust vēja un viļņu pirmatņējo spēku. Mākslinieks stāsta, ka savulaik valdījis pat 150 tonnu smagu sporta jahtu un bijis oficiāli reģistrēts fregates kapteinis.

Mūzikā O. Ilziņam vislielākais baudījums ir spēle kopā ar lielu simfonisko orķestri, un iespēju muzicēt ar to viņa mūžā bijis daudz. Kā mākslinieks atzinis savā intervijā 2004. gadā [15], viņš uzstājies kopā ar izcilēm Hamburgas, Zalcburgas, Monreālas, Limas, Buenosairesas un citu pilsētu orķestriem.

Quarteto Galzio koncerta programma

Olafam Ilziņam ir nozīmīga vieta Venecuēlas sabiedrībā, par nopelniem pedagoģiskajā un mākslinieciskajā darbībā viņš saņēmis vairākus ordeņus un citus apbalvojumus. O. Ilziņš joprojām apmeklē Venecuēlas latviešu sarīkojumus un dzīvi interesējas par visu pasaulē notiekošo.

Citu vijolnieku darbība jaunajās mūtnes zemēs

Pēc aktīvās koncertdarbības Vācijas bēgļu nometnēs latviešu mūziķi, kuri nu tika izkļiedēti vai visos pasaules kontinentos, bija spiesti cīnīties par eksistenci, strādājot pavisam nepiemērotu darbu fabrikās vai noliktavās. No šī likteņa neizbēga arī raksta sākumā minētie vijolnieki, tomēr jau pēc neilga laika daudzi no viņiem spēja iesakņoties jaunajās dzīvesvietās un atgriezties arī mūzikas pasaulē, jo, pateicoties latviešu izveidotajām koncertorganizācijām, regulārajiem kultūras pasākumiem un latviešu dziesmu svētkiem, mūzika trimdā turpināja ne vien pastāvēt, bet arī augt un pilnveidoties.

Vijolnieku un juristu Alfrēdu Dunkeli bēgļu gaitas aizveda uz Zviedriju, kur nederēja ne viņa Latvijas Konservatorijas, ne Universitātes diploms, tādēļ sākumā šī mākslinieka vijole skanēja restorānos. Drīz A. Dunkels kļuva par Upsalas universitātes orķestra *Akademiska kapellet* mūziķi; kopā ar dzīvesbiedri, pianisti Irēnu Dunkeli, viņš uzstājās arī radiofonā, koncertēja zviedru un latviešu publikai, pasniedza vijoļspēli, vadīja kameransambļus un Jauniešu orķestri Upsalas mūzikas skolā. 50. gadu beigās A. Dunkels devās plašās koncertturnejās uz Vāciju, ASV un Kanādu, kur cita starpā atskaņoja arī Jāņa Mediņa 1954. gadā sacerēto, Irēnai un Alfrēdam Dunkelīem veltīto Otro vijoļsonāti.

Arvīds Norītis nesevoja pārējiem Latviešu stīgu kvarteta dalībniekiem uz ASV, bet 1950. gadā pārcēlās uz dzīvi dzimtenei tuvākajā Viduszviedrijas rūpniecības pilsētā Vesterosā, kur viņam bija solīta diriģenta un pedagoga vieta. Neilgā laikā viņš no provinciālajiem diletantiem izaudzināja orķestri, kas varēja veikt jau itin nopietnus uzdevumus, un faktiski kļuva par Vesterosas mūzikas dzīves vadītāju.

Vijolnieks Andrejs Lindbergs pēc izceļošanas uz ASV bija spiests strādāt slimnīcā, bet ar laiku ieguva vijolnieka vietu Nacionālajā simfoniskajā orķestrī Vašingtonā; bez tam viņš uzstājās kā solists, līdzās citām kompozīcijām iekļaujot repertuārā latviešu autoru J. Vītola, Jāņa Mediņa un Jēkaba Mediņa darbus.

Mūziķa karjeru spēja turpināt arī vijolnieks Jānis Kalējs. 1949. gadā viņš pārcēlās uz Kanādu, kur kopā ar dzīvesbiedri, pianisti Felicitu Maizīti-Kalēju, aktīvi piedalījās Toronto latviešu koncertapvienības rīkotajās koncertsērijās. Tās nepalika bez ievēribas arī kanādiešu presē: mūzikas recenzenti veltīja abiem māksliniekiem slavinošus vārdus, atzīmējot izcilo programmas izvēli un lielisko sniegumu. J. Kalējs vairākkārt muzicēja arī kopā ar Jāņa Kalniņa vadīto Ņūbransvikas simfonisko orķestri.

Imants Gleške, pārcēlies uz ASV, apmetās uz dzīvi Indianapolisā, kur muzicēja kopā ar savas dzīvesbiedres tautisko ansambli un sniedza solo-priekšnesumus latviešu centros. Vijolnieks Eduards Eihe Ņujorkā dibināja privātu mūzikas studiju.

Rūdolfs Miķelsons 1949. gadā devās uz tālo Adelaidi Austrālijā, kur strādāja par tulku un vijolspēles pedagogu. Pie viņa mācījās arī svešumā dzimušie latviešu vijolnieki, dvīņi Mairita un Gunārs Larseni, kuru duetam Jānis Mediņš rakstījis Koncertīno un Rapsodiju divām vijolēm ar orķestri.

1959. gadā R. Miķelsons pārcēlās uz ASV un ieguva vietu Indianapolisas simfoniskajā orķestrī, kur spēlēja arī latviešu vijolnieki Verners Taube un Viktors Ziedonis. Pēdējais pēc ierašanās ASV cīnījās un panāca *The Latvian Trio (Latviešu trio)* darbības turpināšanu, koncertu organizēšanā ieinteresējot arī amerikāņu mākslas aģentūras menedžerus.

Kalifornijā darbojās vēl viens Latviešu trio – vijolnieks Eduards Vīnerts, pianists Hugo Štrauss un čellists Arvīds Ciemiņš. Šis ansamblis, kas dibināts 1954. gadā, sniedza daudzus koncertus latviešu un amerikāņu publikai.

Anglijā koncertdarību atsāka neparasti spilgtais un uzņēmīgais latviešu vijolvirtuozs Georgs Lapensons. Vispirms viņš iesaistījās Skotu stīgu orķestrī, tad Londonas *Covent Garden* operas orķestrī un visbeidzot spēlēja Londonas filharmonijas orķestrī ar pašu Tomasu Bīčemu pie diriģenta pulsts.

1949. gadā G. Lapensons pārcēlās uz Kanādu un kļuva par *CBC* simfoniskā orķestra koncertmeistaru, regulāri uzstājās kā solists koncertos, radio un televīzijas raidījumos, atskaņojot arī latviešu komponistu vijolopusus.

Šo uzskaitījumu varētu vēl turpināt, bet jau minētais ļauj apjaust, cik bagāta bijusi vijolspēles māksla pirmskara Latvijā, cik spilgtas mūziķu personības divdesmit gados izaudzinājusi Latvijas Konservatorija: arī smagajos trimdas apstākļos tās spējušas sevi profesionāli apliecināt un ieņemt nozīmīgu vietu svešu zemju kultūrā. Reizē tas skaidri parāda, kādus zaudējumus cietusi Latvijas vijolmāksla, kuras attīstība pēc Otrā pasaules kara bija jāveido no jauna, bet nu jau saskaņā ar pilnīgi citiem principiem.

PIELIKUMS

Olafa Ilziņa repertuārs

Veidojot repertuāra sarakstu, izmantotas O. Ilziņa koncertu programmas, kas šobrīd glabājas Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā. Protams, tās neaptver visus skaņdarbus, ko vijolnieks kādreiz spēlējis, tomēr labi raksturo viņa repertuāra vispārējo ievirzi.

Ārzemju komponistu vijoldarbi

Antonio Bacīni	<i>Rūķišu gājiens</i>
Johans Sebastiāns Bahs	Trešā partita Čakona
Luisa Moraless Banse	Triptihs Vijolkoncerts
Šarls Berio	Pirmais vijolkoncerts Devītais vijolkoncerts <i>Scène de Ballet</i>
Ludvigs van Bēthovens	Vijolkoncerts
Žoržs Bizē / Pavlo de Sarasate	<i>Karmenas fantāzija</i>
Johanness Brāmss	Vijolkoncerts Trešā sonāte
Maksis Bruhs	Pirmais vijolkoncerts <i>Skotu fantāzija</i>
Pēteris Čaikovskis	Vijolkoncerts
Antonīns Dvoržāks	Vijolkoncerts <i>Slāvu dejas</i>
Heinrihs Vilhelms Ernsts	variācijas par tēmu <i>Vasaras pēdējā roze</i> vijolkoncerts <i>Concerto pathétique</i>
Sezārs Franks	Sonāte
Enrike Granadoss/ Fricis Kreislers	<i>Spāņu deja</i>
Edvards Grīgs	Otrā sonāte Trešā sonāte
Eduārs Lalo	<i>Spāņu simfonija</i>

Fēlikss Mendelszons-Bartoldi	Vijoļkoncerts
Volfgangs Amadejs Mocarts	Piektais vijoļkoncerts (K 219) Rondo Sonāte <i>e moll</i> (K 304)
Nikolo Paganīni	<i>La campanella</i> sonatīnes variācijas <i>Nel cor più non mi sento</i> <i>Kaprīze</i> nr. 6 <i>Kaprīze</i> nr. 9 <i>Kaprīze</i> nr. 13 <i>Kaprīze</i> nr. 14 <i>Kaprīze</i> nr. 19 <i>Kaprīze</i> nr. 20 <i>Kaprīze</i> nr. 24 Pirmais vijoļkoncerts
Kšištofs Pendereckis	<i>Capriccio</i>
Huans Bautista Plasa	<i>Diāna</i>
Sergejs Prokofjevs	Pirmā sonāte Otrā sonāte Gavote
Gaetāno Punjāni / Fricis Kreislers	<i>Prelūdija un Allegro</i>
Sergejs Raḥmaņinovs	<i>Ungāru deja</i> <i>Romance</i>
Moriss Ravels	<i>Habanēra</i>
Pjērs Rods	Pirmais vijoļkoncerts
Manuels Leonsio Rodrigess	<i>Leģenda</i>
Pavlo de Sarasate	<i>Introdukcija un Tarantella</i> <i>Spāņu dejas</i>
Kamils Sen-Sanss	Trešais vijoļkoncerts <i>Introdukcija un rondo kapričoza</i>
Žans Sibēliuss	Vijoļkoncerts <i>Romance</i>
Karols Šimanovskis	<i>Noktirne</i> <i>Tarantella</i>
Frideriks Šopēns	<i>Noktirne</i> op. 9 nr. 1 <i>Valsis</i> op. 64 nr. 2
Francis Šūberts	Duets vijolei un klavierēm <i>A dur</i>

Džuzepe Tartīni	Sonāte <i>Velna trilleri</i>
Henriks Veņavskis	<i>Skерco tarantella</i>
Anrī Vjetāns	Variācijas <i>Tarantella</i>
Tomazo Vitāli	<i>Čakona</i>

Latviešu vijoļmūzika

Alfrēds Kalniņš	<i>Elēģija</i>
Jānis Kalniņš	<i>Klusā stundā</i>
Jānis Mediņš	<i>Deja</i> <i>Romance</i> <i>Skabarga</i> <i>Kraukļa dzirnavās</i> <i>Prelūdija</i>
Jāzepts Mediņš	<i>Balāde</i>
Jēkabs Mediņš	<i>Romance</i> <i>Skерco</i> <i>Rondīno</i>
Pauls Šūberts / Voldemārs Stūresteps	<i>Latvju rotaļa</i>
Jāzepts Vītols	<i>Romance</i>

1983. gadā izdots O. Ilziņa CD

THE WAY OF EXILE OF OLAFS ILZIŅŠ
AND OTHER LATVIAN VIOLINISTS

Inese Žune

Summary

During WWII several outstanding Jewish violinists of Latvia perished in ghettos, but in fear of the red terror, almost two thirds of Latvia violinists – pedagogues of Latvia Conservatoire, orchestral musicians and recognized soloists, who were at the peak of their art, left Latvia at the end of WWII (1944). On their arrival in refugee camps in Germany etc., they became part of artists' groups and started large-scale concert activity, and some chamber ensembles even became popular with foreigners, as many of them gave concerts to German public, too, and to representatives of allied forces. Such groups were, for example, The Latvian String Quartet (founded in 1945 in Lübeck; Arvids Norītis, Voldemārs Rušēvics, Eduards Vīnerts and Atis Teihmanis), The Latvian Trio (founded 1946 in Augsburg; violinist Viktors Ziedonis, cello player Dzidris Treimanis and pianist Eižens Freimanis) and others. One of the brightest prewar Latvian performing arts young stars, violinist Olafs Ilziņš (1923) chose Venezuela to become his land of settlement and therefore we knew so little about his activities. Work of Olafs Ilziņš did not come into the eye of emigration press, his name is not found in *Latvju enciklopēdija 1962–1982* created by Edgars Andersons, though this musician was still mentioned in 1951 *Latvju enciklopēdija* edited by Arveds Švābe [8, 790]. The article emphasizes the most important moments in O. Ilziņš creative career; first concerts, that he gave as a child prodigy living in Latvia at the end of 30-ies; concerts after the graduation of Latvia Conservatoire (1940, with honours) at the beginning of 40-ies, receiving many enthusiastic references among foreigners (G. Kulenkampff on Berlin radio said after playing L. von Beethoven's Violin concerto together with Hamburg Radio Orchestra: this musician is *the greatest violin talent in last twenty years* [15]); performances at the beginning of exile in Germany (1944–47), settling in Venezuela (since 1947); tours in Canada (see George Kidd review in the newspaper *The Telegram* 1954, Sept. 9.); work in Orquestra *Sinfonica Venezuela* in the post of concert master (1964–1989), that was entrusted upon O. Ilziņš after brilliantly performed Violin concerto by P. Chaikovsky; first performance of K. Penderecki's *Capriccio* for violin and orchestra, with the author conducting (1976). Performance of O. Ilziņš and other violinists in exile, and their ability to take important place in cultures of foreign countries, clearly show what a loss was suffered by Latvian violin art, the development of which was to be started after the WWII anew on absolutely different principles.

Literatūra

1. Bērzkalns, Valentīns. *Mūsu mūziķu uzdevumi* // Latvija. – 1947 / 3. janvāris.
2. Cīrulis, Jānis. *Svētku dienas Lībekā. Simfoniju koncerts Jāņa Kalniņa vadībā* // Nedēļas Apskats. – 1948 / 28. maijs.
3. Dārziņš, Volfgangs. *Simfonijkoncerts operā* // Rīts. – 1940 / 8. maijs.
4. Graubiņš, Jēkabs. *Vijolnieka Ilziņa koncertā* // Tēvija. – 1943 / 6. septembris.
5. *Jaunais latviešu vijolnieks Olafs Ilziņš* // Sendergruppe Ostland. – 1941 / 19. nr., 4. lpp.
6. Kalns, Alfonss. *Janka 100.* – Rīga: Valters un Rapa, 2004.
7. Kidd, George. *Concert Shows Ilzins a Gifted Violinist* // The Telegram. – 1954 / September 9.
8. *Latoju enciklopēdija* / red. Arveds Švābe: 8. grāmata. – Stokholma: Trīs zvaigznes, 1951.
9. Lesiņš, Knuts. *Latviešu komponistu darbs trimdā* // Latvija. – 1947 / 11. aprīlis.
10. Ozoliņš, Alfrēds. *Olafa Ilziņa koncerts* // Tēvija. – 1943 / 17. februāris.
11. Siliņš, Jānis. *Vērojumi nometnēs* // Latvija. – 1948 / 21. oktobris.
12. Upenieks, Voldemārs. *Simfonisku koncertu Vērmanes dārzā* [...] // Brīvā Zeme. – 1940 / 18. jūlijs.
13. Vētra, Mariss. *Tas ir kaut kas traks. Spožs Olafa Ilziņa koncerts Toronto* // Laiks. – 1954 / 15. septembris.
14. Zālīts, Jānis. *Simfoniskais koncerts Dzintaros* // Padomju Latvija. – 1940 / 16. augusts.

Citi avoti

15. Gedulis, Guntars. *Intervija ar Olafu Ilziņu* (2004).
16. Ilziņš, Olafs. *Personīgā arhīva materiāli* (glabājas pie O. Ilziņa Venecuēlā).
17. Latvijas Vēstures arhīva materiāli.
18. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja materiāli.